

БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ НОВОГРЪЦКИЯ ЛИТЕРАТУРЕН МОДЕЛ (ОТ НЕГОВИТЕ НАЧАЛА ДО 30-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В.)

FOTINY CHRISTAKOUDY-KONSTANTINIDOU

Sofia University of St. Kliment Ohridski

NOTES ON THE MODERN GREEK LITERARY MODEL (FROM ITS BEGINNINGS TO THE 1930S). This article examines the peculiarities of the modern Greek literary model, spanning from its emergence following the national liberation of 1821 to the transformative period of the 1930s. Particular emphasis is placed on the continuity between folk traditions and modern Greek literature, facilitated by the adoption of the *dimotiki* language form as the foundation for artistic literary expression. The study explores the interplay of internal and external cultural influences throughout this extended period, highlighting their impact on the aesthetic (self)definition of contemporary Greek literature. A central focus is placed on the developmental framework of national literature proposed by Georgios Theotokas (1905–1966) in his seminal essay *The Free Spirit* (1929).

Keywords: folk tradition, Neo-Greek literature model, internal and external cultural influences

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2025.14.31-39>

Статията¹ откроява в есеистична форма особеностите на новогръцкия литературен модел (от неговите начала след националноосвободителната революция от 1821 г. до 30-те години на ХХ в.), като акцентира върху приемствеността между народното творчество и модерната словесност, основана най-вече върху избора на димотики за езикова основа на новогръцката литература.

Съчетала стихотворното и музикалното начало, гръцката народна песен е хранилище на колективна памет, което през XIX в. повлияните от идеалите на Романтизма изследователи от цяла Европа изучават с любов и вещина. В многовековната народно-песенна култура на Гърция е запазен и развит говоримият език димотики, който през

¹ Идеите на статията са представени в научен доклад на Кръгла маса на тема *История и култура на Балканите: Чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления* в памет на д-р Саня Велкова-Кожухарова (Институт за балканистика с център по тракология – БАН, София, 2–3 ноември 2023).

първите десетилетия на XIX в. чрез творчеството на авторите от Йонийската литературна школа² служи като основа за изграждането на новогръцката литература. Присъствието на димотики в гръцките народни песни *представява и един от най-блестящите доводи за древния произход на новия елинизъм* (Dhimaras 1971: 306), чрез който се оборват теориите за хиатуса в гръцкото национално развитие, лансирани от учени като Якоб Ф. Фалмерайер³ през XIX в. От друга страна, именно с народните песни е закърмен и поетичният гений на Дионисиос Соломос (1798–1857), основоположника на новогръцката лирика, утвърдил още от самото начало дълбоката връзка на мерената реч с говоримия народен език (Karandonis 1990: 121).

За историята на гръцката литература и за утвърждаването на димотики като книжовен език голяма заслуга има френският ерудит Клод Шарл Фориел (Claude Charles Fauriel, 1772–1844). Вдъхновен от Гръцката националноосвободителна революция от 1821 г., той започва да събира фолклорен материал и го издава през 1824–1825 г. в два тома със заглавие *Народни песни на съвременна Гърция (Chants populaires de la Grèce moderne)*.⁴ Според изследователя Д. Лукатос, стореното от французина филелин Фориел помага на гръцката революция повече от всяка друга материална помощ, дошла от чужбина, моделирайки мита за една героична и дръзнавена национална история, оживяла чрез възпетите дела на мъжествените и страховити клефти, много от които след 1821 г. стават герои на гръцкото национално освобождение (Loukatos 1970: 248). Като страстен и информиран познавач на Изтока, на съдбата на поробена Гърция и на народа ѝ, Фориел заявява, че:

... вземайки насериозно доводите на повечето учени хора, човек би счел съвременните гърци за нещо маргинално и враждебно, хвърлено без време наред свещените руини на Древна Елада, за да развали гледката и впечатлението на мъдрите учени, които ги посещават от време навреме. (Fauriel 1999: 17)

² След обявяването на гръцката независимост през 1821 г. като водещи литературни центрове, повлияни от Романтизма, се оформят, от една страна, Йонийските острови (с Йонийската литературна школа и кръга поети романтици около Д. Соломос, пишещи на *димотики*) и, от друга страна, Атина – столицата на свободна Гърция, където доминира употребата на архаизиращата езикова форма *катаревуса*.

³ Я. Ф. Фалмерайер (Jacob Philipp Fallmerayer, 1790–1861) е историк, роден в Южен Тирол, който в своя труд *За произхода на съвременните гърци* (1835) отрича връзката между създадената новогръцка държава и антична Гърция, развивайки теорията, че древните гърци първо са славянизирани, а после албанизирани в хода на историческите процеси, протичали на Балканите.

⁴ Вж. също: Христакуди-Константииду, Ф. „(Опит за) компаративистичен увод в новогръцката поезия от периода 1880–1930.“ *Литературата*, 24 (2020), с. 140.

Френският изследовател добавя, че бидейки привързани към една толкова повърхностна и схоластична гледна точка, тези *учени* са извършили не една несправедливост спрямо днешна Гърция. В противовес на изказаните по-късно пагубни тези от австриец Я. Ф. Фалмерайер за деелинизацията на Нова Гърция Фориел съветва да се вникне в психологията, обичаите и нравите на съвременния грък, за да бъдат отрити чудни свидетелства за връзката му с античното минало. Само тогава би могла да бъде съзряна близостта между древния и днешния грък преди всичко в общата за тях любов към свободата, обществената инициативност, многостранния предприемачески плам. Дори и под турско робство, нещастни и унижени, наследниците на Сократ и Платон:

... не са изгубили нито добродетелите си, нито чувството си за независимост, съумели са да запазят своята национална идентичност, разграничена от завоевателя си, и да съхранят под едно потисническо и грабителско управление възхитителни способности за търговия и мореплаване. (Fauriel 1999: 18)

Той пояснява, че съществуват множество избрани гърци и днес, които попаднали в Европа, за да изучат нейното изкуство и науки, ще пренесат огъня на знанието в нещастната си родина, за да я възродят. В тези начални редове Фориел декларира, че целта му е да запознае съгражданите си не с постиженията на езическата античност, а със съвременното състояние на духовните дела и с мощните социокултурни механизми на анонимното поетическо творчество, така че да запълни празнината от мълчанието на писатели и пътешественици по този въпрос.

Изхождайки от базовата за гръцката художествена словесност народна традиция и отчитайки дълбоката научна ерудиция на Фориел, бихме искали да обвържем идеята за културния континуитет с въпросите за културната идентичност, които се превръщат в едно от най-дискусионните полета за всички балкански общества на прага на модерната епоха – най-вече с оглед и на проучването на поетичните практики, свързани с модернизма.

Идентичността на един народ се определя от неговата традиция, култура, история, език, мироглед и др. В този смисъл гръцката идентичност се явява не само гръцка, а принадлежи и на целия свят в качеството си на извор, захранвал хилядолетия наред потоците на световната хуманитаристика чрез наследството на класическата древност, а

по-късно и чрез византийското християнско Средновековие.⁵ Така по стечение на историческите обстоятелства постиженията на тази многовековна култура се оказват първичен източник и за съвременната духовна история на човечеството.

Неслучайно обръщаме внимание на личността на Фориел, която считаме за показателна за логиката в осъществяването на културния обмен, основаващ се върху опознаването на Другия – през призмата на съдбата на знаменития французин ясно виждаме как на прага на големи исторически промени ядрото на новото се формира чрез синтез между традицията и иновацията, като в редица от случаите именно *пътуването* се оказва онзи *катализатор*, отворил границите за трансформации. Защото за да развиеш себе си, е нужно най-напред да опознаеш себе си, но това може да се случи, когато осъзнаеш твоето не-Аз, Другия; понякога той може да се окаже alter ego на Аз-а, както виждаме от случая с Фориел и активния му филелинизъм. Затова и идеята за идентичност включва понятието за определяне именно чрез самоопределянето във връзка с и едновременно чрез оразличаването от другия / другите. Такъв тип самоопределяне стои на прага на всяка голяма културна епоха. В този смисъл в пътуването и концепта за пътешественика, визирани от Фориел чрез фигурата на мъдрия Питагор, донесъл знанието на Изтока, *a priori* са заложили механизмите на социокултурна и индивидуално-психологическа трансформации. Подобна динамика на диалог между минало и настояще, между Балканите и Европа характеризира и литературноисторическите събития и авторова специфика, свързани с творческите изяви в Гърция на поколенията космополитни поети от 20-те години на ХХ в. – поколение, всъщност отворило нови хоризонти за гръцката лирика в съвременната епоха.

Пътуването е повод не само за преместване във времето и пространството; то може да бъде пътуване и в света на фантазията, така както ще го осъществят творците от 20-те години на ХХ в. Всъщност всяко пътешествие – реално или имагинерно, е повод за самоопределяне, то променя нашата позиция в света и *спрямо* света. В Гърция през периода на архаиката древните елини осъществяват своята мащабна колонизация на Черно море и Средиземноморието, за да се сблъскат с и открият не само нови земи, но и нови религии, култове, етноси. Като носител на този двойствен дух на желание за уседналост, но и за безбрежно приключение можем да разглеждаме образа на Омировия Одисей. Той

⁵ Христакуди, Ф. & Михалков, С. „Практики на римейка в (пре)сътворяването на гръцката идентичност (върху романите *Алексис Зорбас* и *Колосът от Маруси*).“ В: Донеv, А. & О. Ковачев, ред. *Повторение, обновление – практики на римейка*. София: Институт за литература – БАН, 2021: 230.

може да бъде сметен за културен герой от нов тип – херос, но херос на две епохи, едната стъпила в миналото на земеделската уседналост, а другата блуждаеща да завладее неоткрити морета, острови, континенти, подготвяща израстването на древногръцката култура до нови духовни висоти, така, както ще се случи през класическия период на Античността. Придобиването на нова идентичност в хода на различни по вида си пътешествия – били те завоевателни, търговски, авантюристични и т.н., при което чрез разширяване на мисловните граници на Аз-а индивидите и създадените от тях култури стават обект на същностна метаморфоза, можем да проследим и в редица други моменти от хода на световната история. В този ред на мисли да си припомним и елинистичния свят със завоевателните походи на Александър Македонски, разкрили за гърците далечните земи на Изтока чак до Индия. Или пък двайсетгодишните странствания на Марко Поло, захранили с екзотиката, но и с технологическите открития на далечен Китай Европейския ренесанс на италианците, опознали по пътя на коприната не само хартиените пари, спагетите и фойерверките, но запълнили и белите полета в старите си географски карти. А защо да не споменем също Великите географски открития и срещата на Европа този път не с Изтока, а с Далечния Запад, предопределила динамиката на модернизационните процеси в новата европейска история?

Всяка гранична историческа ситуация, която до периода на най-новата история най-често е свързана с предприемането на военни действия, или пък е плод на търговски инициативи, създава предпоставки за обмен на идеи и културни реалии. Но едва ХХ век за първи път открива очарованието на целенасочено безделното бродене (както и да звучи предложеният оксиморон), а в глобалното утвърждаване на космополитните нагласи се оглежда изцяло новата психология на модерната епоха. Чрез мечтани пътешествия до Владивосток и Африка, до Париж и Кайро, до Бриндизи, Александрия, Порт Саид, Фамагуста и други космополитни градове, осъществявани от гръцките поети от 20-те години на ХХ в. понякога в реално време, а понякога и в уединението на кабинетите им или сред шумни компании в популярните атински кафенета, проследяваме съдбата на гръцката поезия от междувоенния период, който е по-малко познат сред българската аудитория. Първите десетилетия на ХХ в. в Гърция са свързани със значителни социални, икономически и психологически трансформации, дали възможност на модернизма да разкрие пълната палитра на своите идеи и творчески заряд. Космополитните автори от

20-те години на ХХ в. влизат в своеобразен диалог с процесите на културна модернизация, обхващали цяла Европа в този период, които трайно променят разбирането, усещането и значението на много от утвърдените понятия.

Оригиналната ориентация на гръцката литература – формулирането на проблема за *гръцкия* ѝ характер и същевременно определянето на отношенията на гръцката с европейските литератури – е основният теоретичен проблем и за поколението писатели от 30-те години на ХХ в.⁶

Именно от този теоретичен въпрос изхожда Георгиос Теотокас⁷ в есето си *Свободният дух* (*Ελεύθερο πνεύμα*, 1929 – Theotokas 1998). Есето е считано за манифест на гръцката литература от 30-те години на ХХ в. Всепризнати анализатори на проблемите на гръцката модерност като Д. Дзювас дори го определят като *манифест на модернизма* (а не само на поколението от 30-те години), култивиращ трансцендентните понятия за *пътуването* и *свободата* и утвърждаващ една *центробежна* метафизика на прогрес, отворени граници и себемотивиране (Tziouvas 1997: 26).

Заслужава да се отбележи, че в този текст и най-вече в онази част, където дава аргументи за прословутата *въздухоплавателна критика*, представяща Европа като една градина, събрала най-различни цветя, които при поглед от перспективата на самолет ще ни накарат да почувстваме изведнъж хармонията на цялото, Теотокас де факто повтаря същите доводи, дадени тридесет години по-рано от Костис Паламас в текста *Въображението и родината* (*Η φαντασία και η πατρίς*).⁸ И двамата противопоставят европоцентристкия литературен модел на етноцентристката, понякога дори шовинистична битоописателна литература, като на преден план се откроява теорията за единното и многокомпонентно европейско изкуство (Voutouris 2005: 64).

⁶ Това поколение включва гръцки писатели и хора на изкуството, родени на прага на ХХ в., чието творчество достига своя зенит през 30-те години на ХХ в. Всички тези творци са обединени от общи черти в тематиката на произведенията им, свързани с обществено-историческия климат и с използваните изразни средства. Това поколение създава едни от най-значимите творби в новата културна история на Гърция.

⁷ Георгиос Теотокас (Γεώργιος Θεοτοκάς, 1905–1966) е роден в известно гръцко семейство в Константинопол. Завършва право в Атина и през 1927 г. заминава за Париж и Лондон да довърши обучението си, като се интересува от право, история, литература. След завръщането си в Гърция през 1929 г. работи като адвокат, а през същата година е публикувано и есето му *Свободният дух*. През 1933 г. издава първата част от романа си *Арго*. Считан е за една от най-важните фигури на поколението на 30-те години на ХХ в. В есето на Теотокас намират отзвук идеите на Андре Жид и неговата естетическа теория, а също и схващанията на Стефан Цвайг за наднационалното бъдеще на Европа.

⁸ Есето *Въображението и родината* (*Η φαντασία και η πατρίς*) е публикувано за първи път във вестник *Асти* (*Αστὶ*) на 9.08.1899.

В първата част на есето си, озаглавена *Разходка из Европа*, Теотокас гравитира около концепцията, че множеството антитезни проявления на европейската културна мозайка в края на краищата дават начало на един нов синтез. Авторът на *Свободният дух* обръща внимание на онези части от текста на Паламас, в които се среща любимият за патриарха на гръцката поезия термин *поетически демон* (гр. *δαίμόνιο* – Theotokas 1998: 28). Дефиницията на Паламас за *поетическия демон* почива върху анализ на структурата на творческия импулс, като наред с обективните външни фактори, свързани с конкретиката на обкръжението и нравствените нагласи, той откроява значението на вътрешните тайни, тъмни, подсъзнателни сили.

Теотокас определя модерността и модерните условия като постоянна промяна, генерирана от вътрешната сила или (и тук се намесва базисното и за Паламас, и за Теотокас понятие) – от така наречения *творчески демон*. В съвременния свят според Теотокас модерният човек би следвало да прекрачи тесните интелектуални и национални граници, за да участва в широката европейска културна общност. По този начин есето *Свободният дух* се фокусира върху проблемите на гръцката културна ситуация в междувоенния период, противопоставя се на ограничеността и изисква утвърждаването на една нова, по-близка връзка между Европа и Гърция. Целта на автора е не само да критикува определени литературни и интелектуални тенденции, но наново да отвори гръцкото изкуство за европейската култура или, както самият Теотокас казва, младият човек трябва да придобие широта на възгледите и да диша по-свеж въздух. Той също търси по-активна роля за гръцката литература, в която тя да се изяви като равнопоставен партньор на другите европейски литератури, а не като пасивен реципиент. Според Теотокас:

Недостатъкът на новогръцката филологическа наука е, че не е изпитала външни въздействия, но също и не е отвърнала с нищо. Една литература добива международност, когато започне да влияе, без обаче да спира да бъде повлиявана. Нашата литература до днес се е оказала изцяло пасивна. (Theotokas 1998: 37)

Разсъжденията на Теотокас го отвеждат до преразглеждане на миналото, заклеяване на Византия, етнографизма и народната песен, като едновременно с това се възвеличава модерното. За него модерното се идентифицира с:

... технологията, джаза, самолетите. Той [Теотокас – Ф. Хр.] всъщност се опиянява от новия образ на Атина и трансформирането ѝ в шумен, модерен метрополис... За Теотокас модернизмът не е просто една фасадна актуална дума; той означава радикална промяна за гръцката култура. (Tziouvas 1998: 26–27)

Разбира се, днес може би не всеки споделя този ентузиазъм от преобразяването на Атина, но около 1930 г. очарованието, провокирано от модерното в различните му измерения, е вездесъщо.

В контекста на колективната история на Балканите пътят на новогръцкия литературен модел (от неговите начала до 30-те години на XX в.) предполага скъсване с ред патриархално-традиционалистки стойности, но налага и тяхната правилна преоценка и реконструиране от гледна точка на непреходния им хуманистичен заряд.

Интригуващ факт е, че един от най-популярните гръцки художници в Европа през XX в. се оказва именно самоукият талант Теофинос Хаджимихаил, по-известен като Теофинос (Θεόφιλος, 1870–1934). Неговият автентичен примитивистичен стил, вдъхновен от гръцкото народно изкуство, бива оценен и прославен в Париж от знаменития издател, колекционер и изкуствовед Стратис Елевтериадис (Teriade, 1897–1983), а през юни 1961 г. е организирана голяма самостоятелна изложба на Теофинос в Лувъра. Очевидно е, че в този ред на мисли стигаме до утвърдената аксиома, че без минало няма бъдеще; приложен към категориите на духовната история на човечеството, този факт за сетен път ни убеждава в необходимостта да запазваме, изследваме и ценим културното наследство, с което разполагаме. За Балканите като люлка на богати художествени и исторически традиции това звучи още по-актуално независимо от, но може би и именно заради многобройните геостратегически, икономически и социални затруднения, пред които са изправени те в съвременното.

REFERENCES

- Dhimaras 1971:** Dhimaras, Konstantinos. *A History of Modern Greek Literature*. (Original title in Greek: *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*.) Sofia: Nauka i izkustvo, 1971. [In Bulgarian: Димарас, Константинос. *История на новогръцката литература от първите начала до наши дни*. София, Наука и изкуство, 1971.]
- Fauriel 1999:** Fauriel, Claude. *Ellinika dimotika tragoudia (epim. A. Politis)*. Irakleio: Panepistimiakes Ekdoseis Kritis, 1999. [In Greek: Fauriel, Cl. *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (επιμ. Α. Πολίτης)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1999.]
- Karandonis 1990:** Karandonis, Andreas. *Introduction to Modern Greek Poetry. Around Contemporary Greek Poetry*. Athens: Papadhimas Dim. N., 1990. [In Greek: Καραντώνης, Αντρέας. *Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση. Γύρω από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση*. Αθήνα: Παπαδήμας Δημ. Ν., 1990.]
- Loukatos 1970:** Loukatos, Dimitris. “The First Songs of 1821 (Texts by Foriel)”. *Nea Estia*, no 1043 (1970): 246–259. [In Greek: Λουκάτος, Δημήτρης. «Τα Πρώτα Τραγουδήματα του Εικοσιένα (κείμενα από τον Φωριέλ)». *Νέα Εστία*, no 1043 (1970): 246–259.]
- Theotokas 1998:** Theotokas, Georgios. *The Free Spirit*. Athens: Vivliopolion tis Estias, 1998. [In Greek: Θεοτοκάς, Γεώργιος. *Ελεύθερο πνεύμα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1998.]
- Tziouvas 1997:** Tziouvas, Dimitris. “Mapping out Greek Literary Modernism.” In Tziouvas, D., ed. *Greek Modernism and Beyond*: 26–41. Oxford: Romans and Littlefield Publishers, 1997.
- Voutouris 2005:** Voutouris, Pantelis. “*The Fantasy and the Country* by K. Palamas and *The Free Spirit* by G. Theotokas.” In Mike, Mary, ed. *The Words of Presence. An Honorary Volume for Panagiotis Moulas*: 61–71. Athens: Sokoli, 2005. [In Greek: Βουτουρή, Παντελής. ««Η φαντασία και η πατρίς» του Κ. Παλαμά και το «Ελεύθερο πνεύμα» του Γ. Θεοτοκά». Στο Μικέ, Μαίρη, επιμ. *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Μουλλά*: 61–71. Αθήνα: Σοκόλη, 2005.]

.....
 FOTINY CHRISTAKOUDY-KONSTANTINIDOU (ФОТИНИ ХРИСТАКУДИ-ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙДУ),

ASSOC. PROF. PHD

Sofia University of St. Kliment Ohridski

 <https://orcid.org/0009-0000-7080-5005>

“Notes on the Modern Greek Literary Model (From Its Beginnings to the 1930s).”

[Original title in Bulgarian: „Бележки върху новогръцкия литературен модел (от неговите начала до 30-те години на XX в.).“]

Cyrillo-Methodian Papers, no 14 (2025): 31–39.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2025.14.31-39>

